

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"במה אדע כי אירשנה"

לפרשת לך-לך (על פי שיעור של פרופ יהודה אליצור ז"ל)

פרשה רבת פנים ומעלה קשיים לא מועטים, ובשיעור השבוע נרצה לעמוד על נקודה מרכזית אחת, בעקבות מאמר של פרופ יהודה אליצור ז"ל. בפתח הדברים נזכיר כי יש בפרשה זו לפחות שלושה רבדים לעיון: רובד פרשני, רובד סימבולי ורובד אידיאולוגי.

רובד פרשני

למשל: "היה דבר ה' אל אברם במחזה" (ו) עד היכן המחזה, מהיכן בהקץ. יש פרשנים רציונליסטיים שלדעתם הפרשה כולה היא מחזה. אם כך, מה פירוש "ותרדמה נפלה על אברם" (יב), כלום בתוך המחזה נפלה עליו תרדמה? יש מפרשים כי המחזה נגמר בסוף פסוק ד, ו"ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט-נא השמימה וספור הכוכבים". נאמר כבר בהקץ, הווה אומר בלילה. ואם כן מה פשר "ויהי השמש לבוא" (יב) אם הייתה זו התרחשות שנמשכה לילה ויום הייתה מתבקשת באיזה מקום הערה מעין "ויהי ממחרת". בעיה פרשנית חמורה יותר, כיצד מתיישבת "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" (יג) עם "ודור רביעי ישובו הנה" (טז). הלוא ארבע דורות הם הרבה פחות מארבע מאות שנה? אלו הן דוגמאות לרובד הפרשני שלא נעסוק בהם במסגרת השיעור הזה.

רובד סימבולי

רובד שברוב פרשיות המקרא אינו אלא תוספת של המדרש, מעוגן כאן בפשוטי המקראות והוא רובד הסימבוליקה. אם הכתוב אומר "ויבתר אותם בתווך ... ואת הציפור לא בתר" (ז), מאליה עולה השאלה מדוע לא בתר את הציפור? ומה מסמל "וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם" (יא). הרי לכאורה אין שום קשר בין

בשיעור השבוע נעסוק בברית בין הבתרים.

1. בראשית טו:

א אחר הדברים האלה היה דבר-ה' אל-אברם במחזה לאמר אל-תירא אברם אנכי מגן לך שכרף הרבה מאד. ב ויאמר אברם א-דני ה' מה-תתן-לי ואנכי הולך עירי ובן-משק ביתי הוא דמשק אליעזר. ג ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן-ביתי יורש אתי. ד והנה דבר-ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי-אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. ה ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט-נא השמימה וספור הכוכבים אם-תוכל לספור אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך. ו והאמן בה' ויחשבה לו צדקה. ז ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את-הארץ הזאת לרשתה. ח ויאמר א-דני ה' במה אדע כי אירשנה. ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותרו וגוזל. י ויקח-לו את-כל-אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש-בתרו לקראת רעהו ואת-הצפר לא בתר. יא וירד העיט על-הפגרים וישב אתם אברם. יב ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על-אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו. יג ויאמר לאברם ידע תדע כי-גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. יד וגם את-הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי-כן יצאו ברכש גדול. טו ואתה תבוא אל-אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה. טז ודור רביעי ישובו הנה כי לא-שלם עון האמרי עד-הנה. יז ויהי השמש באה ועלטה הנה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. יח ביום ההוא כרת ה' את-אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את-הארץ הזאת מנהר מצרים עד-הנהר הגדל נהר-פרת. יט את-הקיני ואת-הקניזי ואת הקדמני. כ ואת-החתי ואת-הפרזי ואת-הרפאים. כא ואת-האמרי ואת-הכנעני ואת-הגרגשי ואת-היבوسی.

4. ובלשון הרמב"ן:

"אינו כשאלת 'מה אות', וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם 'רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה'. והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים."

יש שהלכו בכיוון שלישי, והסבירו ששאלת אברהם הייתה האם ירושת הארץ תהיה לנצח כמו שמשמע מלשון ירושה, או זמנית באופן שייתכן ובשלב מסוים הקב"ה יגרש את זרע אברהם מהארץ שניתנה לו. תשובת הקב"ה, לפי פרשנים אלה, היא שהירושה תתקיים בידי בניו לעולמים בזכות הקרבנות.

אפילו בנו יעקב, הפרשן המדעי המודרני, אומר שאברהם לא פקפק. 'במה אדע' אינו אלא משאלה שההבטחה תהיה יותר מחודדת, יותר ברורה. ומכיוון שהרגיש בנו יעקב בעצמו בחולשת ההסבר הזה, הוסיף בסוף הפרק כי ייתכן ש"במה אדע", הכוונה באיזו דרך תגיע הארץ לזרעי, במלחמה או בשלום, וזה לדעת פרופ אליצור, בוודאי רחוק מן הפשט.

5. גם קסוטו מעיר, באנציקלופדיה המקראית, בערך ברית בין הבתרים:

'במה אדע' - אין זו דרישת אות, אין אברהם מבקש אלא בירור נוסף, והאמין בה' ובהבטחה זו.

רש"י מביא, אמנם במסגרת "דבר אחר", את דרשת ר' חייא הנ"ל מבראשית רבה, אך פירושו הראשון העיקרי הוא כי "על ירושת הארץ שאל אברהם אות ואמר במה אדע"; זהו רמז לפקפוק, בפירושו זה יוצא רש"י בעקבות מגמה אחרת בדברי חז"ל.

6. שנינו ב"נדרים" דף לב:

"מפני מה נענש אברהם אבינו, ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים? שמואל אמר מפני שהפריז על מידותיו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר במה אדע כי אירשנה"

ומסביר פרופ אליצור ששמואל, מגדולי ראשוני האמוראים, שהיה פשטן מפרש "במה אדע" כפשטו. כלומר כרציונליסט שמואל (שהיה רופא אסטרונום) חתר בדרך כלל להבנה של דברים כהווייתם וכפשטם. השקפה דומה לזו הובעה בלבוש אגדי במדרש שיר השירים רבה ובקהלת רבה.

התמונה הזאת לבין רצף הפרשה ומגמתה. אין זאת כי יש פה סימבוליקה. הוא הדין לכתוב "והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו" (יב). תיאור רגשות, מצבי רוח וסביבה הנו מרכיב שכיח וחשוב בספרות המודרנית ואילו במקרא הוא נדיר. למה, אפוא, רומזת "האימה החשכה"?

רובד האידיאולוגי

אנו קוראים: "ויאמר אברהם ... מה נתן לי, ואנכי הולך ערירי ... הן לי לא נתת זרע" (ב-ג). ולקמן בפסוק ז "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה". לכאורה שאלה בוטה ומביכה מפי אבי המאמינים. וראה זה פלא. מה שלא נאמר על אברהם בשום מקום אחר נאמר דווקא כאן: "והאמין בה" (ו). דווקא פה, בסמוך ל"הן לי לא נתת זרע" ו"במה אדע" כתוב "והאמין". מה פשר הדבר?

שאלה זאת כבר נשאלה ע"י פרשנים ראשונים ואחרונים. הקדמונים נחלקו בדבר ואפשר להבחין בפירושיהם, שתי מגמות שונות. מגמה אחת אפולוגטית, המבקשת "להגן" על אברהם ולומר שלא פקפק.

2. בראשית רבה מד:

"במה אדע? רבי חייא ברבי חנינה אמר: לא כקורא תגר, אלא אמר לו 'באיזו זכות'. אמר לו: בכפרות שאני נוהג לבניך."

כלומר: "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת, ואייל משולש", וכ"ו (ט), הם כביכול רמז לקרבנות. רבי חייא מפרש 'במה אדע', באיזו זכות. נראה שהוא דורש את הפסוק על דרך של סרסוה ופרשהו. "במה אדע כי אירשנה" כאילו היה כתוב: אדע במה (באיזו זכות) אירשנה.

3. ומעין זה במגילה דף לא עמוד ב:

"אמר אברהם: שמא חלילה וחס ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול? (כלומר: לך אני מאמין, אבל מה יהיה אם בני לא יהיו ראויים לרשת את הארץ?) אמר לו: לאו. אמר לפניו: ריבונו של עולם במה אדע"

לפי פירוש זה, אין אברהם מטיל ספק בהבטחת ה' כי אם בצדקת זרעו.

הפרשנות הקלאסית ברובה, ומקצת החדשה, נוטה ללכת בדרכי ההסברים האפולוגטיים הללו, על פיהם אברהם שואל האם מדובר בהבטחה סופית ומוחלטת או שהחלטה זו יכולה להשתנות לאור התנהגותם של בני ישראל.

ואילו הוא רוצה לקנות בכסף מלא, כי את טובתם הוא מבקש - וכל זה מרוב אהבה וידידות.

אלא שלא כך הם פני דברים. נושא הוויכוח אינו חינוך או בכסף מלא, אלא "גר ותושב אנוכי עמכם", כלומר יודע אני כי מה שאני מבקש לא מגיע לי (ועוד נסביר מדוע). תנו לי אחוזות קבר עמכם. כלומר אני רוצה אחוזה.

"ויענו בני חת: שמענו אדוני, נשיא אלקים אתה בתוכנו, אתה איש נכבד ויקר, במבחר קברינו קבור את מתך, איש ממנו את קברנו לא יכלה ממך".

בלשונו: לא באלף רבתי! לא נמכור לך אחוזה. שרה מתה. יש לנו מערות קבורה רבות, וכיוון שאתה ידך שלנו, רשאי אתה לקבורה במערתו של מישהו, אבל אחוזה לא נמכור לך.

אדם בן ימינו, היה אולי מטיח בפניהם בכעס: התביישו לכם, אני גר אתכם כבר עשרות בשנים, ואינכם רוצים למכור לי פיסת קרקע. אולם הנימוסים שלהם היו שונים:

"וישתחו לעם הארץ לבני חת. וידבר אתם לאמור, אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני"

ובסגנון ימינו: לא אקבור אותה אם לא תעשו לי זאת.

"שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר, ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו, בכסף מלא יתננה לי בתוכם לאחוזת קבר"

ובלשונו: לא אקבור אותה במערה של אחד מכם, אחוזה אני רוצה, זאת אני מבקש לקנות.

"ועפרון יושב בתוך בני חת. ויען עפרון החתי את אברהם". פה יש משהו מאוד אופייני לאותו משא ומתן נימוסי חלקלק. **"לא אדוני שמעני, השדה נתתי לך"**, כמו שאמרת **"יתננה לי"**. **"והמערה אשר בו לך נתתיה"**, כמו שאמרת **"ויתן לי"**, **"לעניני בני עמי נתתיה"**. מה אמרת? **"יתננה"**. הנה נתתי, נתתי, נתתי, כלומר אם אתה רוצה שאקרא נתתיה למה שאני מציע לך, בבקשה, אני מוכן להשתמש במלים האלו אפילו שלוש פעמים. ולמעשה: **"קבור מתך"** (במערת).

אחד משלנו היה אולי בא לידי כעס, אבל אברהם היה בן המזרח הקדמון:

"וישתחו אברהם לפני עם הארץ, וידבר אל עפרון באוזני עם הארץ לאמור: אך אם אתה לו שמעני, נתתי כסף השדה קח ממני, ואקברה את מתי שמה. ויען עפרון את אברהם לאמור לו, אדוני שמעני, ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מהי ואת מתך קבור"

ארבע מאות שקל כסף הוא מחיר יקר, סכום גדול. נאמר בספר שופטים (יז, ו-ט) כי בן לוי אחד נשכר להיות "לאב ולכהן" למיכה. כלומר לשמש בכהונה בבמה שלו, ושכרו השנתי הוא עשרה כסף, הווה אומר ארבע מאות שקל כסף הוא מחיר יקר מאוד, ולא לחינם אומר עפרון הערמומי: **"ביני ובינך מה היא"**.

7. מדרש שיר השירים רבה (א, ח):

"בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה, אמר להם הקדוש ברוך הוא: הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה. אמרו: אבותינו ערבים אותנו. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אבותיכם יש לי עליהם, אברהם יש לי עליו, שאמר במה אדע"

8. וכן בספרי אליהו רבה פרק יד

"לעולם ישמור אדם בלבו שלא יבוא לידי חטא, ואפילו חטא הקל. צא ולמד מאבותינו הראשונים שלא ירדו למצרים אלא בשביל דבר קל, שדיבר אברהם במה אדע"

9. וכן במדרש החפץ (מדרש מאוחר בכתב-יד):

"הרהר (אברהם) אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא. אמר לו הקדוש ברוך הוא: בשביל שהרהרת אחר מידותי, הריני גוזר על בניך שישתעבדו במלכויות"

לסיכום, מקורות חז"ל רבים נוטים לדעה הפשטנית האומרת, שאברהם אבינו הפעם אכן פקפק בהבטחה. אולם לאור הבנה זאת, אנו ניצבים לפני השאלה החמורה: מה פשר "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה" דווקא בפרשה זו? דבר כגון זה לא נאמר בעקדה ולא בפרשת לך לך מארצך ולא בסמוך להבטחה: "ונברכו בך כל משפחות האדמה (יב, ד). ודווקא כאן כשהוא שואל "במה אדע", מכריז עליו הכתוב "והאמין בה'!"

קניית מערת המכפלה

פרופ אליצור מציע שכדי לפרש את הדבר הקשה הזה כפשוטו, אנחנו צריכים לשים לב לטיב הפקפוק? לגבי הזרע הדבר פשוט, "ואנוכי הולך עירי". אשר לאשתו "חדל להיות אורח כנשים". אין פלא שהוא בא לידי המסקנה העגומה: "הן לי לא נתת זרע" (ד). ברם מה הוא הפקפוק הנוסף, המודגש, בעניין ירושת הארץ?

כדי להבין זאת מציע פרופ אליצור לעיין, בתחילת פרשת חיי שרה.

10. בראשית כ"ג

"ותמת שרה בקרית ארבע ... ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמור. גר ותושב אנוכי עמכם תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני. ויענו... את אברהם לאמור שמענו אדוני נשיא אלקים אתה בתוכנו, במבחר קברינו קבור את מתך, איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך"

ומסביר פרופ אליצור, שהטעות הרווחת בהבנת הדברים (בייחוד בקרב חניכי תרבות מערב) שהיא שזוהי שיחה בין שני צדדים שאוהבים זה את זה אהבת נפש. בני חת רוצים למלא את מבוקשו של אברהם דווקא בחינם,

אברהם ישב בארץ כנען, לפי חשבון המקרא, שישים שנה ומעלה, ועוד לא היה לו טפח של קרקע בארץ שהובטחה לו. גר ותושב היה בארץ החזון והייעוד, חוכר מ"בעלי בריתו" שדות מרעה ומקום לנטות אוהליו. משאת נפשו כל הימים הייתה אחוזה כלשהי, משהו של ממש מן ההבטחה הגדולה. לא לקבר נשא את נפשו, כי אם לאחוזת השדה "וכל העץ אשר ... בכל גבולו סביב".

ברית בין הבתרים נכרתה כארבעים שנה לפני רכישת המכפלה. כשאברהם שואל עתה "במה אדע", הפקפוק שלו מובן יפה: אני אדם זקן, ואתה מבטיח "לזרעך נתתי את הארץ הזאת". זרע אין לי, ובארץ הזאת איני יכול להשיג טפח קרקע. אין מועיל בכל הרכוש שיש לי. "במה אדע כי אירשנה". זה הספק, והוא מוצדק מאוד.

אך כפי ששאלנו לעיל, מה פשר "והאמין בה" דווקא כאן?

לשם אנחנו צריכים לשים לב לייחוד צורתו של הביטוי הזה. הפרשה כתובה ברובה בוי"ו המהפך. 'ויוצא', 'ויאמר', 'ויאמר... לו כה יהיה זרעך' (ה) 'ויאמן בה'. למה דווקא "והאמין", לאמור, צורה חריגה? זמן עבר פשוט בתוך סיפור הכתוב בוי"ו המהפך, הוא על פי רוב צורה של עבר מופלג, כלומר עובדה שאינה חוליה ברצף הסיפור, כי אם משהו שקדם למהלך הסיפור, אך ידיעתו נחוצה.

11. שמואל א' פרק כה:

"**וימת שמואל, ויקבצו כל ישראל ויספדו לו, ויקברוהו בביתו ברמה, ויקם דוד וירד אל מדבר פארן**" הכל בוי"ו המהפך. והנה לקמן נאמר שוב,

12. בפרק כח פסוק ג

"**ושמואל מת**"

בלשון עבר פשוט. כאן אין זה חלק של מהלך העלילה, כי אם מאמר מוסגר, שמגמתו כאילו להזהיר את הקורא שלא ישכח ששמואל מת מכבר, מזמן, וכי דברי שמואל לקמן אינם של הנביא החי, כי אם של שמואל המת המועלה באוב.

13. מסכת פרופ אליצור:

אם הקפיד הכתוב לומר דווקא 'והאמין בה' (ולא 'ויאמן בה') הרי שזה אינו תגובה על הנאמר לפניו, אלא הערה שמשמעותה - זכור נא, כי אברהם היה מאמין בה' מקדמת דנא. ואם רוצה אתה להבין את סוד הפרשה, זכור זאת ואל תטעה לפרש שהוא כופר בהבטחת אלוהיו.

"וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף ... ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא, השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב, לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו"

מפרשים אחדים העירו כי פסוק אחרון זה (יז) דומה בלשונו לנוסח של תעודה משפטית המשמשת אישור רשמי להעברת הבעלות על נכס קרקעי.

ארכיון נוזו

כדי להבין את כל ההתרחשות הזאת לאשורה, עלינו להרחיק מבטנו אל עבר עיר עתיקה בצפון מסופוטמיה. שם העיר הוא נוזו והיא שכנה קרוב לכרכוך של ימינו. בחפירות נוזו נתגלה ארכיון של תעודות בכתב היתדות מאמצע האלף השני לפנה"ס (שלהי תקופת האבות), ובארכיון אוסף של תעודות אימוץ. אימוץ בנים היה מנהג רווח במסופוטמיה, ואולם תעודות האימוץ בנוזו אינן מעור אחד. ממקצתן עולה לכאורה תמונה של מציאות מוזרה. המאומץ הוא אדם מבוגר, אמיד. הוא מעניק למאמצו "מתנה" סכום הגון. התעודה מגדירה בדיוק ובמפורט נחלת שדה שהיא חלקו של המאומץ בירושה מאת המאמץ. לעתים זוכה ה"יתום" המאומץ האמיד במאמצים אחדים. מסתבר כי זו הייתה פרוצדורה משפטית של מכירת קרקע במסווה אימוץ. במסופוטמיה שרר חוק שהיה רווח במזרח הקדמון, שלפיו אסור בהחלט למכור קרקע לזר. אנשי נוזו עקפו את החוק החמור על ידי אימוץ מדומה, שהפך את הקונה האמיד לבן המשפחה כביכול.

בכנען לא היה כנראה נוהג של אימוץ ילדים, ועל אחת כמה וכמה לא אימוץ מדומה. אבל איסור מכירת קרקע לזר היה חוק בל יעבור בקרב בני חת בחברון. "גר ותושב אנוכי עמכם" הוא משפט פתיחה של התנצלות, הקדמה לבקשה נועזת הנוגדת את החוק והנוהל. בני חת מסרבים בתוקף, ואברהם מפציר בתוקף, וכל זה בגיונוני נימוס. זה משתחוה וזה משתחוה, 'שמעני אדוני', 'לא אדוני', 'אדוני שמעני', 'נשיא אלהים אתה'. אך מתחת למסווה המלים היפות מסתתר סירוב: לא נמכור לך.

ואברהם אומר דבר נורא במלים יפות "אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני, כלומר לא אקבור אותו עד שתמכרו לי אחוזת קבר. בני חת לא חרגו ממסגרת האדיבות והנימוסין ולא שאלו בקול, למה לו לאדם המבקש לקבור את מתו - "כל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב". הם הבינו כי ידידם הזקן הנכבד חרג הפעם ממנהגו. הוא מנצל את מות אשתו כדי לקנות לו אחוזת שדה, אך לא הבינו למה נהג כך.

כריתת ברית

ברם, כדי להבין סודו של "והאמין בה" עלינו לתת דעתנו לעוד כמה פרטים. עיקרה של ברית בין הבתרים הוא בפסוקים יז-יח:

"השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אשר עבר בין הגזרים האלה. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור, לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת"

אין זו ברית בין הבתרים היחידה במקרא. בירמיה מספר הכתוב כי בימי המצור הבבלי על ירושלים ערב החורבן, ניאותו יושבי העיר לקיים את מצוות שילוח עבדים (שמות כא, ב) שלא קיימה עד אז. אך משהוסר המצור, חזרו בהם וכבשו להם את העבדים ששחררו קודם תוך ברית התחייבות חגיגית במקדש. אז בא הנביא והוכיחם וניבא להם בשם ה'.

14. ירמיה ל"ד יח-יט:

"ונתתי את האנשים העוברים את בריתי, אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני, העגל אשר כרתו לשניים ויעברו בין בתריו. שרי יהודה ושרי ירושלים ... העוברים בין בתרי העגל. ונתתי אותם ביד אויביהם"

נמצאנו למדים כי כ- 1,200 שנה אחרי אברהם אבינו, כשיושבי ירושלים מקבלים עליהם התחייבות חגיגית נכבדה לשחרר את עבדיהם, הריהם כורתים עגל ועוברים בין בתריו. ברית בין הבתרים אינה, אפוא, טקס מיוחד בבראשית ט"ו, אלא פרוצדורה משפטית מקובלת במשך אלפי שנים, ולא דווקא בישראל.

תעודה אשורית בכתב היתדות מן המאה השמינית לפנה"ס - על דבר שבועת אמונים של מתיאל מלך ארפד (בצפון סוריה) לאשור ניררי השישי מלך אשור - מתארת בפרטות איל שבותר. מסתבר שמתיאל עבר בין בתריו תוך קבלת התחייבות למלך אשור.

פרוצדורה משפטית זו שהייתה רווחת במזרח הקדמון (ואולי גם מעבר לגבולותיו) היא שטבעה כנראה את מטבע הלשון: **כרת ברית**. אף ביטוי זה אינו מיוחד לעברית המקראית. גם בארמית ואפילו ביוונית וברומית עתיקה יש ביטוי דומה.

בנוסף לכל האמור עד כה נשים לב לכמה ביטויים נטורליסטיים מודגשים בפרשתנו. כשאברהם טוען (ג)

"הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי"

הוא שומע מפי ה' לא יירשך זה (עבדך זקן ביתך)

"כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך"

ולקמן:

"אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה"

אין הכתוב מסתפק ב"לתת לך", אלא מוסיף "לרשתה". נשוב נא עתה לפרשת ברית בין הבתרים. אברהם בא לארץ כנען והתהלך בה בסימן של "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (יב, ז). חלפו עשרות שנים, הוא הזקין, זרע לא ניתן לו וטפח קרקע בארץ לא יכול לרכוש. הוא האמין אמנם בה' תדיר, אך התחיל לפקפק בפירוש שפירש את הבטחת ה'. אז גומל בלבו "פירוש נכון". ה' אמת והבטחתו אמת, אך הזרע שהבטיח לי זרע סמלי הוא. ואלה היו דבריו אלי (בראשית יב, ג):

"ונברכו בך כל משפחות האדמה"

שומה עלי אפוא לקרוא בשם ה' ולהודיע שמו וייחודו. כאשר יאמצו להם יושבי הארץ את אמונתי, אזי יחשבו לזרעי ויתקיים בהם "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

לאור הבנה זאת, אפשר אולי להבין את יחסו המוזר לכאורה של אברהם ליושבי הארץ. בפרק הקודם לברית בין הבתרים (יד) מוצאים אנו את אברהם החוזר מדמשק אחרי שהציל את השבויים והשלל מידי הצבא של כדרלעומר.

15. בראשית י"ד י"ח:

"ומלכי צדק מלך שלם (כלומר מלך ירושלים, כנראה כנעני) הוציא לחם ויין והוא כוהן לאל לעליון ויברכהו ויאמר, ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל"

פגישת אברהם עם מלכיצדק מלך שלם שהיה "כהן לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית יד, יח-כב) היא אבן פינה חשובה לעצמה בתולדות אמונת היחוד, אך בעיני אברהם הייתה זאת באותה שעה גם מעין תחילת משימתו בכנען. מן הראוי לזכור כי בני חת, ברצותם להחמיא לאברהם, אמרו לו: "נשיא אלהים אתה בתוכנו" (כג, ו). לא על גבורתו שיבחוהו, לא על נדיבותו או על מסירותו (עי' יד, יג-כג) כי אם על פעולתו החשובה בעיניו.

לדעת פרופ אליצור, השקפת הרמב"ם בעניין זה קרובה לפשוטם של המקראות.

16. משנה תורה הלכות עבודה זרה א, ג:

"והיה (אברהם) מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ... שנאמר: ויקרא אברם בשם ה' (יג, ד) ... עד שנתקבצו אליו אלפים ... ושתל בלבם העיקר הגדול (אמונת הייחוד) הזה"

מסתבר כי אברהם המתרועע עם מלכיצדק, והוא מכונה נשיא אלהים בפי יושבי הארץ, היה באמת נביא מטיף. הוא נתייאש מן התקווה שיהיה לו זרע של ממש, שיירש את הארץ בפועל. לפיכך אימץ לו ברבות הימים את

כזה וכזה, על החתום - אל שדי. זו המשמעות הפשוטה של הדברים. הברית בין הבתרים היא חוזה משפטי, כלומר שאלהים כביכול קיבל על עצמו פרוצדורה משפטית אנושית.

19. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (מהדורת אפשטיין - מלמד ע"ב):

"וכי מפני מה נגלה הקדוש ברוך הוא משמי מרום והיה מדבר עם משה בסנה, והלוא יכול היה שידבר מגבהי עולם מארזי הלבנון? אלא השפיל הקדוש ברוך הוא את שכנתו ועשה דברו כדרך ארץ, שלא יהיו אומות העולם אומרות מפני שהוא אלוה ובעל עולמו עשה דברו שלא כדן"

הווי אומר, לפעמים יורד אלהי עולם ממרומיו, וכדי להיות מובן למאמיניו הריהו "משפיל שכנתו" למחיצה האנושית

שני העניינים, הזרע והארץ, שבפרשת ברית בין הבתרים מלווים את ישראל לאורך כל תולדותיו.

הרעיון כי אותם יושבי הארץ אשר יקבלו את אמונתו, הם הנם הזרע המובטח שיירש אותה.

כמו כן באותו הפרק אנו קוראים (יג) כי ממרא האמורי, ואחיו ענר ואשכול "הם בעלי ברית אברם". מאלף מבחינה זו הפסוק הפרובלמטי.

17. בראשית יג, ז:

"ויהי ריב בין רועי מקנה לוט ובין רועי מקנה אברם והכנעני והפריזי אז יושב בארץ"

כל המפרשים מתלבטים בשאלה מה עניין הריב בין אברהם ללוט אצל הכנעני והפריזי? לדעת פרופ אליצור, הכתוב רומז כי אברהם נוטה להתייחס מבני משפחתו הנוטשים אותו (תרח וביתו נשאר בחרן, לוט יורד לסדום) והריהו נושא עיניו ליושבי הארץ לקרבם לאמונתו ולשליחותו.

ואז באה התשובה של הקב"ה לאברהם.

18. בראשית ט"ו:

"לא יירשך זה, כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך"

כלומר טועה אתה אברהם, אני לא נתכוונתי לסמל, כי אם לזרע של ממש, לא יושבי הארץ הכנענים יישארו בה. הוצאתיך מאור כשדים בפועל, כדי "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" ממש, ולא בדרך סמלית.

אברהם נבוכ. הוא תוהה: אימתי הבינותיך היטב, האם האמת שרויה במה שנתת בלבי עד כה, או בבשורה שנתבשרתי במחזה. כשאברהם שואל "במה אדע", התשובה היא, אם נתרגמה ללשון מודרנית, כזאת: כאשר אתה, אברהם, עניין מסובך וכבד משקל לך עם רעך, מהו המעשה אשר הנכס עושים? הולכים אל השופט, נוטלים בהמה, כורתים אותה, ומי שמתחייב עובר בין הבתרים. ובכן אומר לו ה',

"קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת ואייל משולש"

ואחר כך,

"ויבתר אותם בתווך, ויהי השמש באה ועלטה היה,

והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה"

כלומר אני בכבודי ובעצמי מקבל עלי פרוצדורה משפטית זאת, אני בעצמי עובר בין הגזרים למען תבין כי זה עניין ברור, ממש, בלי סימבוליקה ובלי אלגוריות.

"ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור, לזרע נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפריזי ... ואת האמורי ואת הכנעני"

פירושו של דבר כי את כל אלה נותן אני לזרעך, ולא שהם יהיו כביכול זרעך.

כלומר, אילו היה אברהם חי בימינו מן הסתם היה רואה בתרדמתו גיליון נייר גדול ועליו עט כותב: אני החתום מטה אל שדי מתחייב בזה לתת לך את ארץ כנען, תאריך

בישעיה (פרק לה) ניבא הנביא כי לעתיד לבוא "יששום מדבר וציה", כלומר אפילו אותם שטחים מדבריים שבתקופת המקרא לא הייתה כל אפשרות להפריחם, יבואו ימים אשר "יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו", כלומר בכך יתקדש שמו הגדול. כאשר בני ישראל מנחילים את אמונתם, את מוסרם ואת תורתם לדורות הבאים, אינם מרפים מארץ-ישראל אלא בונים ומיישבים ונוטעים, הריהם פוסעים בטח בדרך המוליכה מברית בין הבתרים אליו אחרית הימים. בעיני המקרא בניין הארץ ויישובה, אינם עניין של הצלחה לאומית גרידא. עובדה היא שארץ-ישראל אינה נותנת מכוחה לזרים אלא לישראל אשר אך יגעו בה פורחת היא תחת ידם. נביאינו ראו בכך אות ומופת וקידוש השם הגדול.

20. הזרע כמו שנאמר (בראשית יח, יט)

"כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחרי ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

זהו אחד הדברים המרכזיים וכבדי המשקל ביותר שבאמונת אברהם ובניו אחריו. אדם מזרע אברהם חייב להנחיל את האמונה לבניו, כפי שנטבע בתפילת יום יום **"על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך".**

הענין השני הוא ירושת הארץ, שעיקרה אינו נפנוף דגלים, אנדרטות, ניצחונות מפוארים כי אם,

21. דברים יא, לא:

"וירשתם אותה וישבתם בה"

22. מאלפים מבחינה זו הכתובים ביהושע יז, יד:

"וידברו בני יוסף את יהושע לאמור מדוע נתת לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה בירכני ה'"

בני יוסף מבקשים להם שטחים נוספים להתנחלות (טו): **"ויאמר אליהם יהושע, אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם"**

רוב הר אפרים היה אז מכוסה יערות אלונים, אלות וחורובים. הנוף היה דומה כנראה לחורשת הארבעים. אך יהושע אינו מוסיף להם שטחים. הוא פוקד עליהם כי יבראו את העירות, יטעו, יזרעו ויבנו. בתנאי הימים ההם הייתה זו משימה קשה. בעמל דורות רבים הפכה ארץ היערות לארץ נושבת של שדות מזרע ברוכים הרי כרמים וגיא שמנים. הוא אשר דרש יהושע:

"כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תוצאותיו"
ולקמן בפרק יח:

"ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם ... ויאמר יהושע אל בני ישראל, עד אנה אתם מתרבים לבוא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלוהי אבותיכם".

הארץ נכבשה והם מתרפים לבוא לרשת? נראים הדברים כי השבטים שהתרגלו לאורח חיים של אוהל ומקנה במדבריות, מצאו עניין בארץ הברוכה וסברו כי מעתה ישוטטו עם עדריהם במרעה דשן. אך יהושע גוער בהם: **"עד אנה אתם מתרבים לבוא לרשת את הארץ",** לא לשם כך באנו, כי אם לרשת, היינו - לבנות, לנטוע ולזרוע.

שני דברים אלה עוברים לאורך כל המקרא כולו: האחד - האחריות לזרע שימשיך ללכת בנתיב האבות, לשמור "דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", לזכור תדיר "ושננתם לבניך". השני - לרשת את הארץ, היינו לבנות, לנטוע ולזרוע. ארץ-ישראל פורחת ומשגשגת בידי ישראל היא קידוש השם.